

Kosek, Pavel

Tzv. účinkové věty v barokní češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2008,
vol. 57, iss. A56, pp. [145]-159

ISBN 978-80-210-4617-7

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100800>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PAVEL KOSEK

TZV. ÚČINKOVÉ VĚTY V BAROKNÍ ČEŠTINĚ¹

0.0 Tento příspěvek je primárně zaměřen na spojovací prostředky češtiny barokního období. Jejich analýza vychází z excerpce tištěných barokních literárních památek a gramatografických či lexikografických textů. Zjištěný stav je konfrontován se stavem sledovaných prostředků v předchozích a následujících fázích vývoje češtiny, a to proto, aby analýza užití sledovaných spojovacích výrazů v barokním období umožnila doplnit znalosti jejich celkového vývoje.

0.1 Status „účinkových“ vět je vágní. Jejich definice je totiž příliš založena na sémantických kritériích. Podle domácí, české syntaktické tradice mají „účinkové“ věty hybridní charakter: jednak se zakládají na implikačně-kauzálních vztazích (tato dimenze je zvýrazněna např. v *Mluvnici češtiny 3*: 485-486 či u Karlíka 1989), jednak obsahují rys intenzita, kvantita (tento moment považují za základní např. Šmilauer 1969: 286 nebo Bauer-Grepl 1972: 289). Účinkové věty jsou obvykle vykládány tak, že obsah věty druhé je interpretovatelný jako následek/ důsledek/ výsledek vysoké míry či intenzity děje/ stavu/ vlastnosti věty první. Celou věc komplikuje fakt, že někteří autoři mezi „účinkové“ věty řadí nejen ty případy, v nichž je „účinková“ věta výsledkem vysoké míry či intenzity děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti maticové věty, ale také ty případy, v nichž je zanořená věta následkem/ důsledkem/ výsledkem pouhé kvality či způsobu děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti obsažené v maticové větě (Šmilauer 1969: 286, Svoboda 1972: 158; Běličová-Křížková /1990: 137/ hovoří např. o „...účinku/ následku rozsahu/ intenzity/ způsobu realizace...“).

0.2 Jelikož „účinek“ bývá obvykle považován za typ příslovečného určení, zaměřuji se ve svém výkladu pouze na věty zanořené, o nichž česká deskriptivní syntax tvrdí, že jejich obsah (propozice) je vzhledem k obsahu věty maticové prezentován jako následek či výsledek vysoké míry/ intenzity děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti vyjádřené ve větě maticové. Kromě analýzy významu takových konektorů zakládám svůj výklad na analýze (formálně) syntaktických vlastností takových „účinkových“ vět.

¹ Tato studie představuje rozšířenou a modifikovanou verzi příspěvku, který jsem přednesl na konferenci *Člověk – jazyk – komunikace*, konané 18. – 20. 9. 2007 v Českých Budějovicích.

Z tohoto důvodu hned na začátku vylučuji doklady vět spjatých vztahem koordinace, jež by bylo možno intuitivně také hodnotit jako „účinkové“ (obsahují lexikální výrazy vyjadřující intenzitu/ míru a konkluzivní spojovací prostředek):

Z Ameriky truhlívou správu máme: že Město Porto=Santo, spolu s Kostelem a s Šanci, a větším dílem se všemi Obyvateli, skrze neobyčejné vydmutí Moře zatopeno, a tak do Gruntu skáženo bylo, jakoby nikdá nestálo PošNov 6. 2. 1725, L4 r; *Ale Král Aleksander že byl tak tvrdého a silného Přírození, protož ten Jed nebyl mu k Smrti, aniž mu co mnoho uškodil, toliko učinil jej Málomocného* KronDvě B4 v

1 V analyzovaném souboru památek představuje nejfrekventovanější „účinkový“ spojovací výraz spojka *že*. V této platnosti se užívá již od 14. století, kdy jí v této funkci ještě konkuroval spojovací výraz *jak(ž)*. V průběhu 15. století se *jak* v „účinkových“ větách přestalo užívat (Bauer 1960: 275) – v barokních památkách se v této funkci neužívá.

1.1 Jako „účinkové“ jsou interpretovatelné některé věty s prostým *že*:

Svatá Jenovefa sotva na Zámek přinešená byla, již ten Zázrak široce a dalece rozhlášen byl, že jeden přes druhého s chvátáním pospíchal, ... Jenov E2 r – *Die H. Jenovefa ware kaum im Schloß ankommen, da ware diß grosse Wunder schon lautmährig, und ein jeder wolte diese wunderliche Heiligen sehen* MartHist 236 P (přeloženo paratakticky); *Ač Bůh tok řeky Jordánské zastavil, že jako suchou nohou mohl lid Izraelský přes ni přejíti; však že viděl, ana voda stojí nad řečištěm na způsob zdi, žádný by byl z nich neopovážil se přes ni jíti, kdyby Jozue vůdce jejich před nimi nebyl šel* BiblSvat, Sd 7, komentář

1.2 Většina doložených „účinkových“ vět se spojkou *že* má povrchově složitější strukturu (přibližně na úrovni konstituentu). Objevuje se ve frázích (všechny zanořené věty jsou postpozitivní), v níž je přítomen deiktický výraz derivovaný z demonstrativního *t*-ového základu: *tak, takový, tolik*. Demonstrativní výraz umožňuje (v případě *tak, takový* však nikoli nutně) intenzifikační/ měrovou interpretaci. Povaha fráze, která obsahuje tento demonstrativní výraz a zároveň větu s *že*, může být rozličná:

1.2.1 verbální

... nebo jak na hromadu složená bývá, hned sláma její tak se zahřeje, že nevymlátíli se spěšně, zrno její stuchne, a zleží se FišKnih 30 – *... nam subito in cumulos repositum, stramen ita intepescit, ut nisi praepopere trituretur, granum mucidum, rancidum, & situ corruptum reddatur...* FišOp 35; *Tak hle až podnes nás zaslepuje Svět; co Tělu přináleží, to musíme mít, byť bysme žebrali musili; co ale Duši patří, toho sobě tak všímáme, že tim i pohrdáme* KonPost 174; *..., a k tomu i to přistoupilo, že Nejsvětější Rodička Boží, tak Lidské Srdce, a na své Milovníky k sobě táhla, že vždycky vedlé Zákrystje před ten Sklípek Lidé se scházeli, vroucně, a neustále se modliti, místo pak malé, a těsné tu bylo* HamHist 244

1.2.2 nominální – „účinková“ věta s *že* se nevztahuje k substantivu, nýbrž k adjektivu, které je modifikátorem jména, popř. deiktickému výrazu *takový, tolik*

tak ... , sotva ta nešlechtná Žena ty Slova domluvila, hned se tak prudký a silný Větr ztrhnul, že všichni se obávali Kostela padnutí, ... Země 299; *... a tak své bolesti, které první svůj počátek měly od zimy, zimou rozmnožoval, a ruce od Charagry ztrápené, také zimou trápil. A však (což jest předivné) na ráno míval ruce způsobné tak, že Mší svatou sloužiti mohl* TanMuž 53 – ...;

manusque a chiragra vexatas, etiam frigore vexabat, et tamen (quod mirum est) fiebat, ut mane sequenti manus haberet ad missam celebrandam idoneas TanVir 49

takový ..., a skrze jeho litostivý Obličej byla **takovou** *Spolu=outrpnosti* raněna, *že se domnívala, že Srdec v jejím Těle se rozpuke, a ještě mnohém víceji byla Láskou a Litosti raněna, když jednou ten Slonový Krucifix svou pravou Ruku vztáhl ji líbezně obejmouc, k svému Srdci přitiskl* Jenov C6 – *Jenovefa fiele vor diesem H. Kreuz demüthiglich nieder, besahe ihren gekreuzigten Heyland vom Haupt biß zu den Füßen, und wurde durch dessen erbärmliche Gestalt mit so gro-ssem Mitleyden, verwundet, daß sie vermeynt; ihr Herz im Leib müste ihr zerbrechen* MartHist 226 L; ..., *kterézto tak časté Proměny takovou nesvornost u Kronikářův způsobili, že do jista věděti se nemůže, kdy a proč s Lidem svým Čech do této Země přišel* BeckPos 12

tolik *Ale ten mír nedlouho trval, nebo každodenně tolik falešných žalob proti nim k Otci donášeli, že on naposledy (ačkoliv nevinnost jejich dobře seznal) oba dva oběsiti poručil* MartŽiv 103 P – *Dan es wurden täglich dem Herodes so viel falsche Anklagungen gegen die Sohn zu Ohren getragen, daß er endlich, ob schon ihre Unschuld an Tag kame, sie beyde auffhencken liesse* MartLeb 95 L

1.2.3 adjektivní

tak *Učených zdání jest, že Nebe na osmdesáte millionů mil od Země jest vzdálené, a tak vysoké, že kdyby mlejnský kámen z nejvyššího Nebe měl spuštěn býti, sotva za devadesáte let na zem doletěl, byt' by každou hodinu dvěstě mil přeletěl* BožSlav 759 L; *Nic méně našla se jedna Paní, jeho příbuzná, v kacírstvu tak zatvrzelá, že ačkoli Páter všelijakých způsobů za několik let užíval, aby ji na Katolickou víru obrátil, a pro tu příčinu na tom místě, kde ona bydlila, častěji a déleji nežli jinde se zdržovala, ...* TanMuž 74 – *Reperta est nihilominus Domina quaedam eius cognata in haeresi tam pertinax, ut cum annis pluribus Pater animum eius omni arte oppugnet, atque in eo, quem illa incolebat loco, ultra morem saepiusque; ...* TanVir 91

takový *Nebo lidské tělo a duše jest taková, že kdo by sobě její vážnost drobět bedlivěji považoval, tehdy nad všemohoucnosti Božskou dosti se vynadiviti moci nebude, ...* MartŽiv 50 L – *Dan daß Meschen Leyb und Seel ist also fürterlich, daß wer dieselbige erkent und betrachtet, der kan sich nit gnug über die Allmacht Gottes verwundern...MartLeb 43 L; I pomyslila sama v sobě rka: Ty mé Lásky (poněvadž jsi takový, že mne skusíš) na věky míti nebudeš* KronDvě B4 v

1.2.4 adverbialní

Muž výborný Bohu milý, a lidem vždycky příkladný, tak se o rozmnožení Víry Křesťanské horlivě staral, že jest pohanské, odkudkoliv k sobě přivedené děti, štědře vyplácel, ... TanŽiv 17 – *Vir inclitus, Deo amabilis, & hominibus semper imitabilis, tanto servebat Christiane Religionis incremento, ut Gentilium undecunque sibi adductos pueros, larga manu redimeret, ...* TanTroph D2 v; *Machomet pak vezma při Kraji Koberce jej tak dlouho vinul, až se Jablka tak blízko dovinul, že je ne jenom Rukou, ale i Hubou z Koberce vzíti mohl; ...* BeckPos b1

Jak je patrné z dokladů, pouze v souvětích, v nichž je věta zanořená součástí adjektivní (a také adverbialní) fráze, je obligátně přítomen tradičními gramatikami zdůrazňovaný moment intenzita/ míra. Zejména je to patrné na adjektivních frázích, v nichž jsou obvykle zastoupena adjektiva, která mají restriktivní charakter (Karlík-Hladká 2004); pokud jsou užitá absolutní adjektiva, jejich status se v těchto souvětích mění na restriktivní. I když se v těchto frázích vyskytují adjektiva, která mohou být nositeli rysu degree (ibid.), není měrový význam vyjadřován relativně. Naopak je v těchto frázích lexikální význam adjektiva orientován k jeho maximální hodnotě. Zanořená věta uvozená spojkou *že* pak vyjadřuje děj/

stav, který je prezentován jako rezultat této maximální intenzity/ míry vlastnosti uvedené ve větě maticové.

Jestliže je v adjektivní frázi užito adjektivum, které nemá tento restriktivní charakter, není taková struktura nutně interpretovatelná v intenzifikačním/ měrovém významu:

Bylo pak to moře již vedví rozdělený, však zem v něm tak byla bahnem a pěnou přikrytá, že nebyl žádný kdo by se pokusil napřed do něho vjíti MarTroj 76

Z uvedeného dokladu je zřejmé, že významový moment intenzita/ míra není inherentní součástí takových souvětí. Zejména je to patrné při analýze verbálních frází: i když v řadě dokladů modifikuje deiktický výraz děj/ stav maticové věty ve smyslu jeho vysoké intenzity/ míry, v řadě dokladů intenzifikační/ měrový význam schází. V takových souvětích výraz *tak* vyjadřuje způsobový význam:

Jsili ty ten, který jsi Otcí mému tak vyklouzl, že on pro tebe mnoho tisíc Nemluvnátek dal zamordovati? BilPia 26; Přitom jiní Kněží své modlitby vykonávali, s takovou pobožností, a tak tíše, že ačkoliv každodenně do sedmi set kněží krom Jáhnů při oběti přítomných bylo (což ještě i za času Pána Ježíše se dalo) však nicméně tak své ouřady a služby vykonávali, že se zdálo, jako by žádný v Chrámě nebyl MartŽiv 117-118 – Andere aber verrichteten ihr Gebett mit solcher Andacht und Stillschweigen, daß ob schon täglich schier siebenhundert Priester, ohn die Leviten, auch noch zu den Zeiten Christi, opfferten, so solt man doch mainen, es wär nit ein einziger Mensch gegenwärtig:… MartLeb 110

Z uvedené analýzy plyne, že v „účinkových“ souvětích je přítomen jen jeden významový moment, a to je rezultativnost. Tzn. děj/ stav věty zanořené je prezentován jako výsledek děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti uvedené ve větě maticové. Tento význam však není součástí významu spojky *že* – její význam je ostatně velmi obecný (GrepI-Karlík 1998: 43). Tento význam rezultativnosti nepochybně souvisí s videm, není však na něj nutně vázán, jak svědčí novočeské věty, v nichž je ve větě zanořené i maticové obsaženo sloveso nedokonavé:

Petr tak křičel, že se Marie bála.

Petr tak pečlivě vyleštil kuchyňskou linku, že mu Marie celou noc zpívala „Love me tender“.

Z toho plyne, že význam rezultativnosti je buď součástí významové struktury deiktických výrazů odvozených od *t*-ového slovního základu, anebo má charakter textový, a je proto interpretovatelný na základě konverzačních implikatur. Vzhledem k tomu, že onen rezultativní význam lze interpretovat také v souvětích, které tento deiktický výraz neobsahují (1.1), kloním se spíše k tomu považovat ho za významový moment mající status pragmatický (interpretovatelný pomocí Gri-ceova kooperačního principu).

Při analýze „účinkových“ vět s prototypicky kompletivní spojkou *že* je nápadné, jak silně je jejich užití spojeno s deiktickými výrazy odvozenými od demonstrativního základu. Je pravděpodobné, že „účinkové“ věty mají syntakticky spíše status kompletivních vět, a nikoli adjunkčních, mezi něž je řadí tradiční syntax. Může to mimo jiné souviset s deiktickým charakterem demonstrativních výrazů, které coby výrazy endoforické anticipují propozici uvedenou v zanořené větě (v tomto případě zanořené větě). Předpoklad kompletivního statusu „účin-

kových“ vět podporuje nepřímou analogickou stav v jiných slovanských jazycích, v nichž se v „účinkových“ větách uplatňují kompletivní spojky: *že, že, da, što, čto, da, če* (Běličová-Sedláček 1990: 137). Podobná situace je také v jiných neslovanských evropských jazycích, např. v němčině (*so dass*) či angličtině (*so that*). Proti možnému kompletivnímu statusu „účinkových“ vět ovšem hovoří skutečnost, že v účinkových větách (pokud je mi známo) nelze provést extrakci konstituentu z věty zanořené do věty maticové. Možnost této operace je jednou ze základních vlastností kompletivních vět, jíž se odlišuje od vět adjunkčních.

1.3 Po spojce *že* obvykle následuje indikativ, zcela mimořádně se lze setkat s kondicionálem. V takových souvětí je užití kondicionálu ve větě uvozené spojkou *že* motivováno tím, že děj/ stav verba finita je pojat jako nereálný:

1.3.1 Obsah věty zanořené je kontrafaktuální

...: *nad čímž ubohý Starec tak truchlivý byl, že pro velikou žalost byl by musil umřít* MartŽiv 68-69 – *Worüber er sich billig also betrübt, daß wan er schon nit aus Alterthumb, so hätt er doch für Layd müssen sterben* MartLeb 65 P

1.3.2 Platnost celé komplexní věty je hypotetická

Dále kdyby ta nesmírně velikosti koule měsíce blízko od země stala, tak by nás velice přikryla, že bysme málo Nebe nad námi mohli viděti... MartŽiv 15 P-L – *Zu dem wan die grosse ungehewre Kugel deß Monds nahe bey der Erden stünden, so würde er unser Gesicht also verdecken, daß man neben ihm gar wenig Himmels über uns sehen könnte* MartLeb 17 L; *Mně se zdá, že by se Obec jim zase spravedlivě a vrchovatě odplatila, a svého sobě tak ponahradila, že by Ouřadové i Rychtář na Obecní Škodu piti přestali, a odpověděli by se* JestřVid 91

1.3.3 V maticové větě se vyjadřuje míra/ intenzita, vzhledem k níž je hypotetická platnost obsahu věty zanořené pojata jako nedostatečná:

Po Cerynthovi povstal zase Kacíř Ebyon, Bazilides,... a jiní Kacířové, takové množství, že by veliký Rejstřík k popsání jich býti musel, kteří s svými Sektami již mnozí zahynuli... Země 214

1.4 Tradičně bývají za „účinková“ považována ta souvětí, v nichž *že* kooperuje s výrazy, které v kombinaci s negací signalizují hraniční význam: v klasických gramatikách se význam těchto konstrukcí hodnotí tak, že vyjadřují propozici, k jejíž realizaci nechybělo/ nechybí mnoho (Grepl-Karlík 1998: 282). V zásadě by bylo možno říct, že tato souvětí obsahují lexikální prostředky, které signalizují, že obsah věty zanořené se navzdory očekávání nerealizoval, byť k realizaci v ní vyjádřeného děje/ stavu nechybělo mnoho:

1.4.1 bez mála – v těchto případech má *že* nepochybně status kompletivní spojky, která uvozuje větu náležející do nominální fráze

On navrátiv se ku Králi vypravoval mu, v jakém Nebezpečství na Moři byl, a kterak stratil všecky Věci, bez mála že sám neutonul: ale však Dobrodíní Hospodáře svého zamlčel JestřVid 240

1.4.2 div

ach což je smradil, div že nás z pokoje nevy-smradil RosaThes heslo *Výsmraditi*

Divže vzniklo z *div* (původně – dle Trávnička 1956 – samostatné věty) a kompletivního *že*. Podle barokního stavu se zdá, že pro funkci a význam *divže* měla zásadní roli nová (nenominální funkce) *div*:

1.4.2.1 V barokních textech se ve stejném významu i funkci vyskytuje samotné *div*:

Pro ten Kočího skutek, Bohaprázdná Žena tak se rozzlobila, že jest, hněvem jsouc roznicená, zlořečením a zlostí div se nerozpukla:... TanŽiv 63 – *Quo facto mulier impia in tantam exarsit rabiem, ut nullum faceret blasphemis viciferationibus modum, adeo, ut rumpi prae furore videretur* TanTroph K1 r (volný překlad)

1.4.2.2 Oba komponenty se mohou vzájemně zaměňovat, dokonce v úzu jednoho autora:

Ta služebná její Chuva přinesla Golovi takovou Novinnu, kterak on již v Vězení dva Zajaté má, a že ubohá Hraběnka skrz srdečné vzdychání a Kvílení div že nezhyne, pročez aby se nad ni drobět smíloval, a ji trochu lepší Obživění dopřál, tak aby jak sama sebe, tak i to mdlé Dítě zachovati a obživiti mohla Jenov B2 r – *Die bestellte Aufwärterin brachte dem Golo die Zeitung, daß er nunmehr in dem Gefängnis zween Gefangene hätte, und daß die arme Gräfin für eussersten Hertenleyd schier vermachtete:...* MartHist 215-216 X ...: *jak pak s mým ubohým Dítětem se staneš ona odpovíděla: tomu ubohému Dítěti nic lépeji se nestane než jako vám. Co ubohá Hraběnka tak přenáravně se ulekla, že div do Mloby nepadla, a když zas drobět Síly nabyla, počala přežalostně naříkat, a plakat, s hojným srdečným Vzdycháním takto kvílila:...* Jenov B7 r – *Da erschrockte die arme Gräfin so gar, daß sie schier wäre in Ohnmacht gefallen:...* MartHist 220

1.4.2.3 Z uvedených dokladů je zřejmé, že pouze výraz *div* vyžaduje ve svém syntaktickém okolí obligatorně negaci.

I když *divže* může být souznačné s výrazem *tak*:

... ale ten Duch přišel k němu do postele, položíc se s svým jak Led studným Tělem k němu, a tak ho svýma zmrzlýma Rukama objal, div že ho nezadusil Jenov D3 r – *...ja umfienge ihn mit seinen erfrorenen Armen so fast, daß er ihn hätte mögen ertrucken* MartHist 230,

přesto nemá charakter konektoru. Jak svědčí Rosův slovník, má v této funkci blízko k adverbiiám:

zatáhl mu provaz okolo krku, (t. zadrhnul) div, že ho nezaškrtil. constrinxit ipsi collum fune, vix illum non suffocasset. er hat ihm den halß mit dem Strick zugebunden, kaum hatte er ihn nicht ersticket. Již ten uzel do konce zatáhl. (t. nazádrmo zavazal) již jsem svůj měšec zatáhl. (t. zavřel) RosaThes *Zatáhati, zatáhnouti, zatahovati*

„Hraniční“ význam *divže* umožňuje jeho „účinkovou“ interpretaci, což lze pozorovat na dokladu z Rosova slovníku:

...ut dosti se ho nalektali: až ho olektali. tak že již všechen jest olektaný (t. nedbá více na lektání) dobře ho vylektali, div že ho neulektali (t. lektaním neusmrtili) RosaThes, heslo *Polektávati*

Tento příklad také ukazuje, jak tyto „účinkové“ výrazy umožňují jazykově ztvárnit danou situaci z podobného, nikoli však stejného úhlu pohledu (viz také 2.6).

1.5 Ze spojky *že* se během historického vývoje češtiny kromě *divže* vytvořil také jiný „účinkový“ výraz – ***takže***. Na rozdíl od *divže* proces jeho gramatikalizace v barokním období vrcholí (Kosek 2007).

Tradičně se předpokládá, že tento spojovací výraz měl původně účinkový význam (Bauer 1960: 278). Ve zkoumaném materiálu se skutečně v některých dokladech objevuje po větách obsahujících intenzifikační výrazy:

Ta Lest mrzela jej nad míru, tak že žádné Slovo k ni nepromluvil, u velikým Hněvu od tud odešel, a sobě rozmějšlel, jakby se nad Královnou pomstít mohl KronDvě C7 r; Pátého dne tohoto Měsíce Hrabě z Klermontu znenadáni do takové Mdloby upadl, tak že skrze to celý Dvůr v nemalém ustrnutí byl... PošNov 1.1.1726, A3 v

Avšak v řadě případů výrazy vyjadřující intenzitu/ míru ve větě maticové scházejí. Proto lze předpokládat, že v barokním období *takže* „účinkový“ význam nemělo:

*Protož začali jedni proti druhým bojovati, tak že mnoho toho lidu zahynulo, ... MartŽiv 112 P – Daher stritte einer gegen den andern, und wurden viel tausend Menschen umgebracht:... MartLeb 105 L (v předloze slučovací spojka *und*); ...; takové jim odpovědi dával, že se mohlo zdáti, jako by jim chtěl po vůli býti: zatím však svůj opravdový oumysl tajil, a brzo ráno vykradl se jim, a bral se po svejch, tak že prvé, než domácí znamenali, že ho v Zámku není, již on drahně cesty ušed... TanMuž 66 – ... die vero sequenti primo mane sese inde proripiebat, & priusquam domestici in Arce sentirent eius absentiam, jam ille magno vie ... catechisabat TanVir 82 (zde se v předloze rovněž nachází slučovací spojka – *et*)*

Vzhledem k tomu, co bylo řečeno o funkcích a významech „účinkové“ spojky *že* a s ní souznačných deiktických výrazů, je velmi pravděpodobné, že spojka *takže* nikdy nebyla omezena na kontexty, v nichž byl obsažen rys intenzita/ míra. Naopak z toho, co bylo řečeno, je zřejmé, že pro vznik spojky *takže* byl důležitý významový moment rezultativnosti, který se při gramatikalizaci této spojky ustálil jako její invariantní významový rys. Význam rezultativnosti pak patrně umožnil přechod této spojky ke spojkám následkovým (o tom další výklad i relevantní doklady viz Kosek 2007, 2008a).

2 V „účinkových“ větách se podobně jako ve staré a nové češtině užívá běžně také výraz *až*. Vznikl s největší pravděpodobností kombinací *a+že*, tj. komponentu *a*, z něž se vyvinula spojka *a*, a komponentu *-že*, z něž se vyvinul formant *-ž*. Výraz *až* má tedy velmi podobnou strukturu jako třeba polské *i+že* nebo česká kompletivní spojka *že* (**je-že*). Ve staré češtině se objevuje jak původní podoba *aže*, tak také apokopovaná *až* (více viz Kosek 2008b).

2.1 Spojovací výraz *až* je v „účinkových“ větách běžný. V těchto větách je funkčně velmi blízký spojce *že*: podobně jako ona je součástí rozličných, obvykle komplexních frází, jež často obsahují výrazy tvořené deiktickým výrazem:

2.1 verbální – tyto věty jsou velmi blízké časovým větám, v nichž je *až* interpretovatelné ve významu *a nakonec* (ibid.)

Knížata Krále Derya závistníci Danyelovi, že jim byl představen, osočili jej u Krále, až ho vydal na smrt BiblSvat, komentář Mk 15; Jsouc pak to věc, v městě tehdáž kacírském právě neobyčejná, byla všem velmi divná, tak že lid, jako k nějakému divadlu, zbihal, až Pán Jan Jindřich Chanovský, Podkomoří Českého Království, jeho Bratranec, styděl se a hněvaje proto, když z Tovarystva Ježíšova Páterové k němu přicházeli, ztěžoval sobě, ... TanMuž 63 – ...; sono convocabat pueros ad catechismum tunc adhuc Boemica lingua in templo illo tradi solitum; quae res cum in Civitate tunc Heretica esset plane insolita, homines exhibant in spectaculum cum stupore adeo, ut D. Joannes Henricus Chanovsky Boemica Subcammererarius eius Patruelis, pudore ac indignatione plenus, Societatis JESU Patribus ad se adventatibus conquestus dixerit: ... TanVir 79
tak Moc, a Hněv při takových jest d'ábelský, když totižto při Nesvornosti, šermichy, a Bitvě, **tak** Dábluji, čertuji, drakuji, Sakramentuji, **až** všichni Čerti v Pekle s Luciperem tancuji, tato pak jako Židé Kristu se rouhají, a huř než Čerti proti svým Bližním se zapalují BilPas 23; Což vidouce lidé sprostní, a o jejich chytrosti nevědouce, mysli, že oni z veliké horlivosti k Pánu Bohu **tak** omdlevaly, **až** na zem padaly: ... JestřVid 200

2.2 nominální – „účinková“ věta s *až* se podobně jako věty s *že* (1.2.2) nevztahuje k substantivu, nýbrž k adjektivu, které je modifikátorem jména

tak ...však ale ty Zvony **tak** žalostný hlas vydávali, **až** bolestné a hrozné bylo poslouchati, kdež po tom na velikou Noc **tak** radostným Hlasem zněli, **až** Srdce plesalo, a Zvonici lehce s nimi zvonili, ... Země 298-299; Ten Svätý Biskup každého dne mší svatou s **tak** velikou pobožností konával, **až** se slzami políval: pročež od Pána Boha skrze kněze svého takové potěšení dostal JestřVid 132

2.3 adjektivní

tak ...všickni ouprkem do Turků se dali, **tak** hrdinsky, že čtyrydvacet hodin trvala Bitva **tak** ostrá, **až** po Dunaji ne více Voda, ale Krev tekla BilCant 457; Jsou **tak** veselé, **až** se d'ábel nad níma směje, jak svědčí Učitel Anjelský BilCant 256

2.4 adverbialní

...: byl Izák jediný syn, za kteréhož rodičové **velmi dlouho** Pána Boha žádali, **až** ho i vyžádali, a teprva v sešlém věku skrze zázrak zplodili: ... BiblSvat, Gn 22, komentář
tak A **tak** mírně ho udeřil, **až** jedním Razem na Místě zamordoval BilPas 17; „*Sic, dum me traherent, ac Cruci affigerent, extenderunt, ut facillime fuisset cuilibet ossa mea denumerare*“. **Tak** ukrutně se se mnou natahali, a na Kříži roztahovali, **že** snadno každý mohl Kosti mé, a Žebra počítati BilPia 98

Všechny doložené doklady jsou postponované, pouze v jednom případě jsem zaznamenal interpozici věty zanořené:

Kristus tenkrátě když provazy svázaný, a **k sloupu tak silně**, a ukrutně **až** Krev z Rukouch, a Loktu jeho stříkala, **přitaženy byl!**? BilPia 41

Ačkoli ve všech uvedených dokladech spojovací výraz *až* působí na první pohled jako funkčně totožný s kompletivní spojkou *že*, vyznačuje se ve zkoumaném materiálu vlastnostmi, z nichž plyne jejich sémantická i funkční odlišnost:

1/ Oba výrazy se mohou vzájemně kombinovat:

Tu opět se vše **tak krásně** zběhlo, a **tak pěkně** Kráso=povídky, neboližto Hystorye se v brzce sem shrnuli, **že až** mílo bylo se vo závod, a vo rozšíření Cti Maryánské, i Pěrem deroucích, i ve vespolek, kdo svou lépeji vyvede se zakládajících, i předstihujících Krajín, též jich Kráso=mluvcův, spisovné díla dohromady sčítati FrozObr 36 (tento doklad není jednoznačný, bylo by ho možno

interpretovat i takto: ...*že bylo až milo...*; nicméně existenci těchto konstrukcí potvrzuje nová čeština: *Stiskl svou tanečnici, že až vykřikla* – přejato z Grepl-Karlík 1998: 282)

Spojovací výraz *až* na rozdíl od jiných spojek nikdy nepředchází spojce *že*.

2/ Na rozdíl od spojky *že* se běžně klade doprostřed věty, tzn. nemá charakter spojky, nýbrž modifikátoru:

I vedl ho Anjel dost daleko od toho místa, až do jedné veliké osady sedlské:... JestřVid 98; *V Rekanátě k tomu v Tabulnicích Městských všecko co Léta 1332. se vynášlo, když se Město Rekanát vypálilo, až do Roku, který byl před příštím Svatého Domu do Loréty* FrozObr 66 – ... *ac in tabulario urbis Recanatensis quam diligentissime asservata usque ad annum 1332, qui fuit vigesimus octavus post adventum sancte Domus in Italiam. Quis enim ultra hunc annum poscat a Recanattensibus superstites chartas, quando nec stare licuit, vix post multos annos ab excidio, quod hoc anno passa est, restitutae* GumpAtl 14-15; *Lakomec pak na dobrý kousek až se třese, rovně jako Tantalus, na své jablko; ale nemůže sobě rozkázati: aby ho pro sebe připraviti dal* VierChrist 45

3/ Podobně jako v nové češtině se spojovací výraz *až* neužívá ve větách způsobových, popř. ve větách vyjadřujících jen dodatečnou míru. Tzn. neobjevuje se ve větách odpovídajících novočeským:

Petr to udělal tak šikovně, že to nikdo nepoznal

2.5 Z poslední vlastnosti by mohl plynout závěr, že *až* na rozdíl od *že* skutečně obsahuje významový moment „účinku“. Avšak při bližší analýze zkoumané distribuce *až* plyne, že ani samostatné *až* „účinkový“ význam nemá. V „účinkových“ souvětích se spojovacím výrazem *až* je podobně jako v případech výše analyzovaných vět se spojkou *že* přítomen moment rezultativní, spojovací výraz *až* však především vyjadřuje velmi obecný význam dosažení nebo překonání hranice (podobně jako v jiných spojovacích funkcích – více viz Kosek 2008b). Proto bývá i v těchto „účinkových“ větách doplněno o výrazy časového charakteru, které explicitně vyjadřují časové pojetí hranice *až naposledy*, *až posledně*, nebo které vyjadřují překvapivost realizace děje/ stavu věty zanořené *až* i:

To zajetí Babylonské trvalo za pořád zběhlých sedmdesáte let, v kterým čase ubozí židě velmi mnoho od nepřátel svých přetřpěti musili. Volali nicméně bez přestání k Bohu, až naposledy nad nima se smiloval... MartŽiv 98 P – *Sie rieffen aber ohne Underlaß zu Gott, biß er sich endlich ihrer erbarmten...* MartLeb 90 P-L; ...[Marobodus] ... svůj Lid, který mezi Dunají a Drávou Řekou bydlel, v krátkém čase vyzdvihna s nim přímo k Černému Lesu pospíchal, jej přešel, na Bogemii nenadále padl, s nimi tak často se potýkal, až posledně jich mnoho, však po mnohých Válcích krvavých, zjimal, zmordoval, i mnohé z Země vyhnal BeckPos 8; *Vyznávám, že také dosti dlouho na to jsem myslil, a všelijak rozmejšlel, koho bych z těch Kronikářův v Letech nasledovati měl, až i posledně rozmyslil jsem se, že při Letech Václava Hájka, zvlášt' v Pohan-ských Příbězích, o nichž nad něho žádný obšírněji nepsal, dotud zustanu, dokud od něho odstoupiti přinucen nebudu,...* BeckPos 14

2.6 S odrazem velmi obecného významu výrazu *až* se lze setkat v dobové jazykovědné produkci. Většina autorů ho řadí mezi časová příslovce, zároveň ho však reflektuje jako modifikátor příslovečných výrazů (časových či místních), např. v mluvnici P. Doležala (DolGram 122) je coby časové příslovce interpre-

továno latinským ekvivalentem *donec*, ale také se objevuje v kombinaci s jinými zájmennými příslovci *až dotud* (op. cit. 121), *až posavád* (op. cit. 122). Podobně je traktováno v Rosově slovníku (RosaThes), kde je slovnědruhově hodnoceno jako adverbium, jehož význam ilustrují latinské a německé adverbium *usque*, *biß*; k tomu je však bohatě zachycena jeho funkce modifikátoru. Objevuje se v kombinaci s adverbii a předložkami: *až potud*, *až dotud*, *až sem*, *až tam*, *až na*, *až po*...

Kromě toho se v barokních gramatikách zrcadlí jeho rezultativní význam. J. Konstanc (KomstLim 131) ho považuje za ekvivalent *takže*:

Jiní pak za i za takže, téhož až užívají, jako: Tak sobě to ošklivil až mu psal

Významovou blízkost k *takže* uvádí i J. V. Rosa v *Thesauru*:

*...ut dosti se ho nalektali: až ho olektali. tak že již všechen jest olektaný (t. nedbá více na lektání) RosaThes, heslo *Polektávati*; *dosti se nakýchchal, a neodkýchchal, až dokýchchal (t. od kýchání zahynul) kychá, div že se nerozkýchá (t. kýcháním nerozpukne) a když se rozkýchá t. dá do kýchání) třebaš hodinu pokýchá: div že duše nevykýchá...* RosaThes, heslo *Kýchavný*, *Kejchavný**

V těchto dokladech je *až* nejbliže „účinkovému“ významu: koreluje totiž se slovesy prefigovanými měrovými předponami (zejména první sloveso *nalektati se*). Rosův doklad, v němž figurují spojovací výrazy tradičně hodnocené jako „účinkové“, také ukazuje, jak se tyto výrazy od sebe významově (jemně) odlišují, jak umožňují jazykově ztvárnit určitou situaci z různé perspektivy: *až* terminativnost, *takže* rezultativnost, *divže* nerealizace očekávaného děje/ stavu, k jehož nastání nechybělo mnoho.

Z analýzy spojovacích funkcí výrazu *až* v barokních památkách je zřejmé, že z hlediska slovnědruhového nejde o spojku, nýbrž o funkční slovo, které má charakter modifikátoru. Projevem tohoto slovnědruhového zařazení je schopnost výrazu *až* modifikovat spojky a tvořit s nimi složené spojovací výrazy (*až když*) nebo modifikovat jiné nevětné fráze (*až na Petra*, *až do rána*, *až k domu*, *až večer*; *vyvolalo to v něm až závist*). Jako spojovací výraz má status spíše hypotaktický.

3 Posledním, a v sledovaných textech poměrně málo frekventovaným „účinkovým“ konektorem, je spojka *aby*. Vnitřní struktura tohoto výrazu je patrná na první pohled – skládá se z komponentu *a*, z něž se mimo jiné vyvinula koordinační spojka *a* a kondicionálního komponentu *by*. Spojka *aby* je v této funkci běžná od konce 14. století, kdy nahradila spojovací výraz *by* (Bauer 1960: 281; proces vzniku spojovacího výrazu *aby* je mnohem složitější, jeho výklad ovšem není předmětem této studie).

3.1 Funkčně konkuruje spojka *aby* spojce *že* ve větách, jež jsou součástí komplexní fráze (nominální, adjektivní, verbální a adverbální), v níž pozice *aby* naplňuje funkční pozici vytvořenou deiktickým výrazem. Významově tvoří přibližně dva okruhy:

3.1.1 V zanořené větě se vyjadřuje děj/ stav, který je výsledkem adekvátní/ dostatečné míry děje/ stavu/ vlastností/ okolností vyjádřené ve větě maticové.

Spojka *aby* vnáší do těchto vět na rozdíl od *že* moment „náležitosti, žádoucnosti“ (Grepl-Karlík 1998: 282):

Čiňte pokání, však tak dokonale, abyste skrze něj odpuštění hříchův svých dosáhli KonPost 28; *Při nich nevidím, aby tak zámožní byli, aby na své vlastní pili* JestřVid 91; *O můj Bože! nedopouštěj mi do takové zatvrzelosti upadnouti, abych skrze to do věčného ztracení se nevrhl* MartŽiv 64 L – *O lieber Gott lasse mich doch nit in solche Hartneckigkeit fallen, damit ich mich nit in das ewige Verderbe stürzte* MatLeb 61

Pokud je predikátor věty maticové kladný, je možná také účelová nebo způsobová interpretace těchto struktur:

účelová *A předně to, co o jeho milování kříže svrchu jest povědino, zdá se, že se bez zázraku státi nemohlo: totiž aby on tak málo pokrmu a nápoje požívaje, a tak málo spávaje, zvláště jsa již věkem sešlý, a rozličnými neduhy zemdlený, předce však tak mnoho bolesti snáseti, a tak těžké práce podnikati mohl: též aby po těžkém lámaní v rukou, kterým někdy s vičera trápen byval, hned na ráno, a to tak často, tak ozdravěl, aby Mši svatou volně sloužiti mohl* TanMuž 140 – *...tot tamen doloribus ac laboribus pares tum ob valetudinem manibus ad celebrandum Missae sacrisicium sufficientem crebro post gravem paroximum chiragrae repente restitutum* TanVir 150 (volný překlad)

způsobová *Prvé pak nežli troubu a čep otevře fišmistr, poltrubí silným plotem z kolů a proutí spleteného, a dvojí neb trojí slámou dobře zhuštěného tak ohradí, aby štiky, které s prvním vehpadem vod hned vycházejí, všudy skrze plot průchodu hledající, neušly* FišKnih 50 – *Antequam vero tubum & obturamentum laxet Curator, ad aquam deducendam, sub agere lacunam solida sepe, ex palis, viminibusque implexis, & duplicato trilarcaroque stramento condensaris, ita munire studebit, ne lucii, qui cum primo aquarum impetu, qua data porta ruunt, undique per sepem exitum rimantes, ut evadant* FišOper 62

3.1.2 Věta zanořená prezentuje propozici, jež je vzhledem k platnosti/ neplatnosti děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti vyjádřené ve větě maticové chápána jako **nedostatečná/ neadekvátní**. V takových větách lze pozorovat oscilaci mezi kladem a záporem:

Žádný z nich tak bezbožný není, aby směl obutýma nohama po nich kráčet TanMHor 59; *Poněvadž pak takové knížky on sám kupovati musil, a neměl darmo tak mnoho nákladu, aby pro tolik knížek stačilo, kolik jich on žádal mezi lidí rozdati, proto nemálo jich skrze své přátele, ale co nejlaciněji mohl rozprodával,...* TanMuž 84 – *Quia tamen libellos ipse emere cogebatur, nec tantum habere potuit sum tum gratis, ut pro tot libellis suficerent, quod ille inter populum spargi latissime opatbat, hinc non paucos saepe per suos familiares vendebat,...* TanVir 84; *Když vyrostou již od matky odstavený, nejlepší se jim píce dává, pokud k takové síle nepřijdou, aby s skotem pasena býti mohla* FišKnih 188 – *Cum creverint a matre remoti vitula, optimo pabulo aluntur, donec eo roboris deveniant, ut cum armentis simul pasci possint:...* FišOper 230

3.2 Jinou syntaktickou strukturu mají komplexní fráze, v nichž je zanořená věta s *aby* předmětem srovnání. Věta zanořená vyjadřuje opak toho, co se očekává, že vysoká platnost vlastnosti může vyvolat. Tento moment zklamaného očekávání však signalizuje další komponent dodaný do jazykové struktury:

3.2.1 Zanořená věta následuje po komparativu, spojka *aby* se pojí s výrazem *než*. V těchto souvětích je intenzita/ míra děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti vyjádřené ve větě maticové pojata relativně, tzn. že v takových strukturách je přítomen rys degree (Karlík-Hladká 2004):

Aniž se tomu kdo diví má, poněvadž sv. Albertus příměním Veliký praví, že sprostné jedinké s pravou srdečnou utrpností na Umučení Syna Božího spominání, více užítku a platnosti přináší, než aby se kdo celý Rok postil na samém Chlebě a Vodě, každodenně se mrskal až do Krve, a k tomu i každodenně celý Žaltář sv. Davida se vymodlil TanMHor 6; Těch málo Slov víc Hraběte přestrašilo, než aby jej Hrom byl trefil, pročez spadl dolu z Koně na Zem, a zůstal na svém Obličejí ležet jakoby všech Smyslův zbavený byl, brzo ale na to pozdvíhl Hlavy své vzhůru, a takto k ni řkouc kleče na Kolenách: ...Jenov D6 v – Diese wenige Wort erschrechten den Grafen mehr: als wann (sic!) ihm ein Donnerstreich getroffen hätte, darum fiel er vom Pferd urplötzlich zu Boden, und lag auff der Erden auff seinem Angesicht, als wenn er ganz ohn Sinnen wäre MartHist 233 P

3.2.2 Na rozdíl od nové češtiny jsem v analyzovaných památkách nezjistil ta souvětí, v nichž je zanořená věta uvozená spojkou *aby* argumentem předložkové fráze *na (to)*. Taková předložková fráze je obvykle vyžadována intenzifikujícími výrazy *příliš, velmi, moc* atd. Tyto výrazy signalizují, že daná vlastnost/ okolnost se ve své intenzitě/ míře nachází na maximální hodnotě:

Petr byl příliš zkušený (na to), aby podlehl jejímu lacinému šarmu

3.2.3 Ve zkoumaném materiálu se lze setkat s jinými případy, v nichž je věta *s aby* součástí předložkové fráze, jejíž význam umožňuje účinkovou interpretaci:

Ale co se dosavad nestalo, v budoucích Časích nepochybně se stane, když Osvícení a Učení Muži o to se přičiní, aby Pohanění Barbarství a Nelidství z Národu svého zvedli, Urození pak a Mocní zde na Světě svou Štědrotou v tom jim z Bohatství svého, jehož jim Bůh uděliti ráčil, nápomocní budou, aby aspoň Kněh Spisovatelové svou Práci vůbec vydati mohli, poněvadž málo kdo s to oboje býti může, aby Knihy dobré spisoval neb vykládal, i také na jejich Vydání nakládal; ... BeckPos a3 r

3.3 Ani v případě analyzovaných vět uvozených spojkou *aby* nelze jejich platnost hodnotit jako „účinkovou“. Funkčně jde o věty, které mají spíše status komplexivní: od takových, které jsou naplněním funkční pozice vytvořené předložkou, přes věty syntakticky vyžadované komparativem až po věty anticipované modifikátory vyjadřujícími intenzitu/ míru. Významově je spojka *aby* podobně jako spojka *že* velmi obecná: vyjadřuje, že platnost obsahu věty zanořené je otevřená. V takto lexikálně obsazených strukturách pak proniká jako textový význam, interpretovatelný pomocí konverzačních implikatur význam neúčinnosti rezultativního vztahu.

4 Závěr

Zkoumané věty tradičně hodnocené jako „účinkové“ jsou součástí komplexních frází, jejichž hierarchicky nejvyšším prvkem je substantivum, adjektivum, adverbium či sloveso – zanořená věta se vztahuje k ději/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti. Zanořená věta je obvykle anticipována deiktickým (*tak, takový, tolik, nato-lik*) nebo intenzifikačním/ měrovým výrazem (*dost, příliš, moc, málo*) ve větě maticové. Syntaktický status „účinkových“ vět je v tomto ohledu spíše komple-

tivní, což ostatně naznačuje skutečnost, že se v těchto větách užívají převážně kompletivní spojky.

Z provedené analýzy je zřejmé, že žádný ze spojovacích prostředků tradičně řazených k „účinkovým“ vlastní význam „účinku“ nemá. „Účinek“ je do sledovaných dokladů možno vinterpretovat, nicméně žádný ze zkoumaných jazykových prostředků neslouží primárně k vyjadřování takového významu. Absenci jednoznačných formálních prostředků sloužících k vyjadřování významu „účinku“ lze považovat za důkaz neexistence jazykové kategorie „účinku“. Všechny spojovací prostředky tradičně hodnocené jako „účinkové“ mají význam mnohem obecnější: *že* deklarativnosti *aby že* nereálnosti, *až* terminativnosti (resp. obsahuje hraniční význam). Zmíněné spojovací výrazy rozhodně neobsahují rysy intenzita a kauzace, z nichž se má gramatický význam účinku skládat. Význam míry/ intenzity děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti, popř. jejího stupně (degree), je obsažen ve větě maticové, kde je buď vyjádřen lexikálně (použitím výrazů, které mají schopnost mimo jiné vyjadřovat intenzitu/ míru *tak, takový, natolik, příliš*, atd.), anebo je součástí interpretačního rozhraní věty (je interpretovatelný pomocí konverzačních implikatur). Jelikož jsou v těchto strukturách spojovány věty, jež jsou interpretovatelné tak, že děj/ stav věty zanořené je výsledkem (vysoké/ nedostatečné míry) děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti uvedené ve větě maticové, lze říct, že takovým souvětím je společný významový moment rezultativnosti. Z tohoto důvodu by bylo vhodnější charakterizovat tyto věty jako rezultativní. Ovšem význam rezultativnosti není součástí významové struktury zkoumaných spojovacích prostředků (*že, aby, až*), nýbrž plyne z lexikálního obsazení vět a je interpretovatelný pouze na základě kontextu. V takových kontextech se gramatikalizovala spojka *takže*, která ve své významové struktuře obsahuje invariantní významový rys rezultativnosti.

PRAMENY

Excerpované památky

BeckPos	Beckovský, J. F. <i>Poselkyně Starých Příběhův</i> ... Praha 1700.
BiblSvat	<i>Bibli Česká, to jest, Svaté Písmo</i> ... Praha 1677-1715.
BilCant	Bilovský, B. H. J. <i>Cantator cygnus... Hlas duchovní labutě</i> ... Olomouc 1720.
BilPas	Bilovský, B. H. J. <i>Passio Domini... Druhé rozvažování postní</i> . Opava 1721.
BilPia	Bilovský, B. H. J. <i>Pia quadragesima... První postní rozvažování</i> ... Opava 1721.
BožSlav	Božan, J. J. <i>Slaviček rájský</i> ... Hradec Králové 1719.
FišKnih	Fišer, K. <i>Knihy Hospodářské</i> ... (Přeložil J. Barner) Praha 1706.
FišOper	Fišer, K. <i>Operis Oeconomici</i> ... Praha 1679.
FrozObr	Gumpfenberg, W. <i>Obroviště Mariánského Atlanta</i> ... (Přeložil A. Frozín), Praha 1704.
GumpAtl	Gumpfenberg, W. <i>Atlas Marianus</i> ... München 1657.

HamHist	Hammerschmid, J. F. <i>Hystorye klatovská...</i> Praha 1699.
Jenov	<i>Velmi pěkná, pohnutedlná a čtení hodná Hystorye, o...</i> Jenověř... Brno 1772.
JestřVid	Jestřábský, V. B. <i>Vidění rozličné sedláčka sprostného...</i> Opava 1719.
KonPost	Koniáš, A. <i>Postyla, aneb Celoroční vejkladové ...</i> Praha 1750.
LaštČtvrt	Laštovka, T. X. <i>Čtvrtý článek víry...</i> Třnava 1748.
MarTroj	Marek, D. <i>Troji chléb nebeský, pro lačný lid český.</i> Praha 1728.
MartLeb	Martin, v. C. <i>Das grosse Leben Christi...</i> Mnichov 1677.
MartHist	Martin, v. C. <i>Das Allerste Zum Andern Mahl auffgelegte...Historie=Buch.</i> Dillingen 1692.
MartŽiv	Martin, v. C. <i>Život Pána našeho Krista Ježíše...</i> (Přeložil E. Nymburský Rodič), Praha 1717.
PošNov	<i>Český postilion</i> , Praha 1719; <i>Pražské poštovské noviny</i> , Praha 1720, 1724, 1725, 1726, 1727.
TanMHor	Tanner, M. <i>Hora Olivetská...</i> Nisa 1704.
TanMuž	Tanner, J. <i>Muž Apoštolský...</i> (Přeložil J. Tanner) Praha 1680.
TanTroph	Tanner, J. <i>Trophaea sancti Wenceslai ...</i> Praha 1661.
TanVir	Tanner, J. <i>Vir Apostolicus...</i> Praha 1660.
TanŽiv	Tanner, J. <i>Život a sláva sv. Václava ...</i> (Přeložil F. Kadlinský) Praha 1669.
VierChrist	Vierius, M. <i>Christoslaus Aneb Život Krystoslava Knížete, ...</i> Praha 1725.
Země	<i>Země dobrá, to jest: Země česká...</i> Hradec Králové 1754.

Dobové slovníky a gramatiky

DolGram	Doležal, P. <i>Grammatica Slavico-bohemica.</i> Bratislava 1746.
DrachGram	Drachovský, J. <i>Grammatica Boëmica in V. libros divisa.</i> Olomouc 1660.
JandGram	Jandyt, V. <i>Grammatica linguae Boëmicae, methodo facili.</i> Praha 1704.
KonstLim	Konstanc, J. <i>Lima linguae Bohemicae. To jest: Brus jazyka českého.</i> Praha 1667.
PohlGram	Pohl, J. V. <i>Grammatica linguae Bohemicae, oder die böhmische Sprachkunst, bestehend in vier Theilen.</i> Wien 1764.
RosaČech	Rosa, J. V. <i>Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae quatuor partibus.</i> Praha 1672.
RosaThes	Rosa, J. V. <i>Thesaurus linguae Boëmicae</i> , tzv. Neuberský opis (rpk.). Dostupné na http://vokabular.ujc.cas.cz/texty
VusDict	Vusín, K. <i>Dictionarium Von dreyen Sprachen, Deutsch, Lateinisch, und Böhmisch...</i> Praha 1722.

LITERATURA

- BAUER, J. *Vývoj českého souvětí.* Praha 1960.
 BAUER, J. – GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny.* Praha 1972.
 BĚLIČOVÁ, H. – SEDLÁČEK, J. *Slovanské souvětí.* Praha 1990.
 GREPL, M. – KARLÍK, P. *Skladba češtiny.* Olomouc 1998.

- KARLÍK, P. O tzv. účinku. *Slovo a slovesnost*, roč. 50, 1989, s. 1–9.
- KARLÍK, P. – HLADKÁ, Z. Kam s ním? (Problém stupňování adjektiv). In *Život s morfémami*. Brno 2004, s. 73–93.
- KOPEČNÝ, F. – ŠAUR, V. – POLÁK, V. *Etymologický slovník slovanských jazyků – Slova gramatická a zájmena 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*. Praha 1980.
- KOSEK, P. Konektor až v češtině barokního období. In *Varia slavica*, Brno 2008b, v tisku.
- KOSEK, P. Následkové spojovací výrazy v barokní češtině. In *SPFFBU*, A 55, 2007, s. 264–280.
- KOSEK, P. Příčinné věty v barokní češtině. In *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Wien, 52, 2006, s. 43–62.
- KOSEK, P. Syntax tzv. účinkových vět se spojkou že v barokní češtině. In *Člověk – jazyk – komunikace*, České Budějovice 2008a, v tisku.
- Mluvnice češtiny 3*. Praha 1987.
- MIKULÁŠKOVÁ, J. Staročeské až. *Listy filologické*, roč. 84, 1961, 253–258, roč. 85, 1962, 37–42.
- SVOBODA, K. O souřadných větách vysvětlovacích a důsledkových. *Naše řeč*, roč. 39, 1955, s. 1–8.
- SVOBODA, K. O tzv. větách příčinných a účinkových. *Naše řeč*, roč. 37, 1954, s. 1–11.
- SVOBODA, K. *Souvětí spisovné češtiny*. Praha 1972.
- VINTR, J., Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, roč. 121, 1998, s. 341–346.
- ZIKMUND, V. *Skladba jazyka českého*. Litomyšl – Praha 1863.

Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu *Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních / The Centre for the Interdisciplinary Research of Ancient Languages and Older Stages of Modern Languages* (MSM 0021622435).

RESULTATIVE CLAUSES IN BAROQUE CZECH

Resultative clauses are a part of different complex phrases: noun, adjective, adverbial and verbal. The event/ state of the resultative clause is presented as a result of the event/ state/ property of the noun/ circumstance implied in the matrix clause. Resultative clauses are dependent clauses usually anticipated by a deictic expression (*tak, takový, tolik, natolik*) or by an intensifying expression (*dost, příliš, moc, málo*) in the matrix clause; the resultative clauses therefore contain a more completive status. Resultative clauses are connected by the subjunctors that bring only general meaning: *že* – meaning of declarativeness, *aby* – meaning of unreality and directiveness, *až* – terminativeness. The meaning of clauses is more of a pragmatic status (interpretable by Grice's conversational implicatures). In the Baroque Czech only the conjunction *takže* contains the resultativeness as an invariant feature of its meaning. This conjunction originated in the early stages of Czech by grammaticalisation of the demonstrative modal adverb *tak* and the completive conjunction *že*.

Pavel Kosek
Ústav českého jazyka
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1
602 00 Brno